

Prof. dr hab. Beata Przyborowska
Instytut Nauk Pedagogicznych
Wydział Filozofii i Nauk Społecznych
UMK w Toruniu

Toruń, 2024-08-06

Recenzja
rozprawy doktorskiej
mgr Kamili Gabrieli Kamińskiej

*pt. Modele patriotyzmu w kulturze szkół polskich poza granicami kraju –
międzynarodowe studia przypadków*

napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Małgorzaty Żytko, prof. ucz. UW

Migracje Polaków mają u podłoża różne przyczyny, zarówno te wiążące się z wyborem (np. zarobkowe), jak i z przymusem (np. z powodów politycznych, religijnych, wysiedlenia na skutek zmiany granic). Jest to doświadczenie uniwersalne, które stało się udziałem niemal każdej polskiej rodziny. Jednym ze skutków migracji zagranicznych jest tworzenie się mniejszości narodowych w kraju destynacji, różnorodnie nazywanych/określanych zarówno w mowie potocznej, jak i naukowej. Niestety nie zawsze nazewnictwo odpowiada realnej istocie przyczyny migracji. Stanowi często bezzasadne uogólnienie skomplikowanych losów ludzkich (na przykład określenie Polonia - nieakceptowalne przez rodzimych Polaków mieszkających za granicą wschodnią).

Praca doktorska dotyczy edukacji w języku polskim - niezwykle ważnego aspektu rzeczywistości społeczności żyjącej na emigracji. Problematyka w tym zakresie jest nie tylko trudna i różnorodna, ale również uwikłana historycznie, politycznie, ekonomicznie i kulturowo. Z tego powodu objęta została studiami interdyscyplinarnymi. Procesy edukacyjne dokonujące się w tzw. szkołach polskich lub tam gdzie możliwie jest nauczanie języka, historii i kultury polskiej są niezwykle złożone, dynamiczne i ciągle in statu nascendi.

Przedmiotem badań zawartych w dysertacji doktorskiej jest specyfika transmisji treści o charakterze patriotycznym, która analizowana była jako element kultury szkoły polskiej poza granicami Ojczyzny. Perspektywa kulturowa, antropologiczna w analizie zjawisk edukacyjnych poza granicami Polski stanowi swoiste novum w naukach pedagogicznych. Autorka mając świadomość złożoności tych procesów objęła badaniami bardzo szeroki zakres problematyki funkcjonowania tego typu szkół, obierając trafnie do analizy konstrukt teoretyczny, jakim jest kultura szkoły. Z satysfakcją odnotowałam fakt, że Doktorantka świetnie poradziła sobie z tak złożoną i trudną do badań materią.

Przedstawiona mi do recenzji praca liczy 476 stron i składa się z 7 rozdziałów. We wstępie Doktorantka nawiązuje do początków zainteresowań badawczych dotyczących polskich zbiorowości za granicą w związku z intensyfikacją procesów migracyjnych Polaków na skutek wydarzeń historycznych i geopolitycznych oraz własnych doświadczeń. W pierwszych czterech rozdziałach pracy zawarto teoretyczne aspekty analizowanej rzeczywistości.

Rozdział pierwszy nosi tytuł: *Wokół pojęcia diaspory*. Zawarto tu konceptualizację pojęć i ustaleń terminologicznych związanych z podjętą w pracy problematyką. Przedstawiono działania polskie wobec diaspory polskiej, ewoluującą politykę i zróżnicowane aspekty prawne. Ukazano również specyfikę funkcjonowania polskiej diaspory w wybranych do badań krajach (Francja i Ukraina) zarówno w sensie historycznym, strukturalnym, skali zjawiska i prawnym. Pomimo wielu złożonych problemów poruszanych w rozdziale, treści zostały przedstawione przez Autorkę w sposób zwięzły i jednocześnie wyczerpujący. Autorka odwołuje się do bogatej literatury przedmiotu, dokumentów pierwotnych i wtórnych. Liczne treści zwarto również w przypisach.

Rozdział drugi zawiera istotne dla rozumienia pracy rozważania na temat działań państwa polskiego wobec diaspory i mniejszości w zmiennym kontekście historycznym i politycznym. Ukazano ewolucję relacji oraz strukturę instytucjonalną, politykę edukacyjną regulującą i określającą współpracę państwa polskiego z mniejszościami. Następnie przystąpiono do analizy powyższych aspektów wobec mniejszości, które były przedmiotem zainteresowania w badaniach, czyli we Francji i Ukrainie. Tu również świetnie udokumentowano rozważania.

W rozdziale trzecim przedstawiono syntetycznie zagadnienia związane z oświatą polską poza granicami polskimi. Ukazano misję tego typu szkół wraz z rozwiązaniami systemowymi i organizacyjnymi. Doktorantka zwraca uwagę na fakt, że szkolnictwo dla Polaków stanowi rozległą i zróżnicowaną sieć, rozmieszczoną w najodleglejszych zakątkach świata. Należą do niej różne typy szkół, nadzorowane przez różnorakie podmioty, finansowane z różnych źródeł. Nie stanowią one monolitu i nie ma też pomysłu na systemowe rozwiązanie tego problemu, które umożliwiłoby wsparcie szkół w sposób adekwatny do jej potrzeb. Niestety, prawdopodobnie z wielu względów rozwiązania systemowe są raczej niemożliwe. Autorka przedstawia również stan badań nad szkolnictwem polskim za granicą, kierunki w jakim podejmowane były analizy. W ostatnich paragrafach tego rozdziału szczegółowo przedstawiono kondycję polskiej oświaty we Francji oraz szkolnictwa polskiej mniejszości w Ukrainie. W rozdziale trzecim przedstawiono również rozróżnienie na typy szkół i rodzaj prowadzonego w nich nauczania, tryb i warunki pracy. Zwrócono uwagę na kontekst dotychczasowych badań w naukach społecznych prowadzonych na terenie polskich szkół za granicą.

Rozdział czwarty poświęcono zagadnieniom patriotyzmu w kulturze szkół polskich poza granicami kraju. W rozdziale tym przedstawiono specyfikę funkcjonowania tego typu placówek w kontekście istotnych obszarów, w których wyróżniają się one na tle innych szkół funkcjonujących w Polsce. Następnie zdefiniowano kategorię kultura szkoły w odniesieniu do wybranych koncepcji badawczych. Przedstawiono elementy kultury szkoły oraz przegląd badań dotyczących kultury szkoły w aspekcie pedagogicznym. W rozdziale tym dokonano konceptualizacji pojęcia patriotyzmu jako jednego z istotnych elementów kultury szkoły polskiej za granicą i ujęto różne ujęcia i badania patriotyzmu w świetle nauk społecznych. Ostatnia część tego rozdziału została poświęcona operacjonalizacji pojęć na potrzeby badań własnych. Zaprezentowano skonstruowany na potrzeby badań autorski model patriotyzmu kultury szkoły polskiej za granicą.

Podsumowując część teoretyczną pracy można zauważyć, że doktorantka świetnie orientuje i porusza się w podjętej problematyce i ma doświadczenia praktyczne w tym zakresie. Korzysta z wielu źródeł informacji, publikacji naukowych, danych faktograficznych, aktów prawnych. Tego wymagała podjęta problematyka i sprostala temu zadaniu. Pomimo ogromu wiedzy na ten temat praca nie jest „przegadana”, wszystkie wątki

łączą się ze sobą i służą lepszemu zrozumieniu tak obszernej i wielowymiarowej materii badawczej. Jest to niezwykle solidnie przygotowana część pracy.

Rozdział piąty to założenia metodologiczne badań własnych. Zawarto w nim uzasadnienie potrzeby prowadzenia badań w tym zakresie, problematykę badawczą, przedmiot, cele, pytania badawcze oraz strategię badawczą. Scharakteryzowano sposób doboru próby badawczej, teren badań, metody techniki i sposób analizy materiału badawczego. Na potrzeby pracy został opracowany model patriotyzmu w kulturze szkoły polskiej poza granicami kraju jako konstrukt teoretyczny i badawczy, przedstawiający kategorie do analizy i czynniki, które oddziałują na sposób kształtowania postawy patriotycznej oraz przekazywania treści patriotycznych w placówkach edukacyjnych. Dzięki wykorzystaniu tego modelu Doktorantka identyfikowała skategoryzowane treści i formy patriotyzmu oraz sposoby ich transmisji. Analizowała wybrane elementy i strategie ich funkcjonowania w dwóch szkołach wytypowanych do badań: w Polskiej Szkole imienia Adama Mickiewicza przy ambasadzie RP w Paryżu oraz Ogólnokształcącej Średniej Szkole numer 10. imienia świętej Marii Magdaleny z polskim językiem nauczania we Lwowie. Wyznaczone do badań obszary zostały poddane pogłębionej analizie i opracowaniu. Pytania jakie Autorka postawiła w pracy dotyczyły tego co charakteryzuje postawę patriotyczną kształtowaną wśród uczniów w polskich szkołach za granicą. W jaki sposób kształtowana jest postawa patriotyczna wśród uczniów polskich szkółach za granicą? Jacy aktorzy szkolni i pozaszkolni związani z badanymi szkołami są odpowiedzialni, i w jakim stopniu za kształtowanie postawy patriotycznej? Czy i w jakim zakresie postawy patriotyczne kształtowane w polskich szkołach za granicą różnią się od siebie i jakie czynniki warunkują te różnice?

Z satysfakcją odnotowuję również fakt, że dysertacja doktorska mgr Kamili Gabrieli Kamińskiej spełnia kryteria stawiane pracom doktorskim w aspekcie metodologicznym i w pełni realizuje postawione w pracy cele badawcze. Niemniej zgłaszam pewne uwagi oraz propozycje zmian o charakterze formalnym i merytorycznym mając na uwadze dalszy rozwój naukowy Doktorantki oraz ewentualne przygotowanie pracy do druku, które rekomenduję.

W przypadku tej części dysertacji, w moim odczuciu, „zagubiono” i rozmyto problem badawczy główny. Na stronie 151 niewłaściwie brzmi stwierdzenie problemu głównego, cytuję: *“Problemem badawczym jest identyfikacja określenie sposobów i*

uwarunkowań funkcjonowania elementów modelu patriotyzmu w kulturze szkół polskich za granicą”. To cel badań. Problemy badawcze formułujemy w formie pytania. Na s. 153 są pytania, które mają charakter szczegółowy. Może warto podzielić je na te, które dotyczą stanu zmiennych i osobno na te, które dotyczą zależności między zmiennymi (zostały ukazane w pytaniu 2 od 4-5, s. 152). Na stronie 155 są to kryteria doboru szkół a nie wskaźniki, do których Doktorantka zaliczyła typ szkoły. Nie rozumiem również użycia wskaźnika w stwierdzeniu: “[...] zamiast wskaźnika długości funkcjonowania szkoły wskaźnik uwarunkowań historycznych i społeczno - kulturowych lokalnej diaspory polskiej oraz rezygnowano z jednej zmiennej wskaźnika typu szkoły badaniem nieobjęta została szkoła społeczna za granicą” (s.155). Jest to nieco zagmatwane i niejasne. Jednocześnie należy podkreślić, że adekwatnie dobrano metodę badań - studium przypadku oraz techniki etnograficzne, strategię jakościową oraz zastosowano paradygmat konstruktywistyczny.

Ostatni rozdział stanowi prezentację wyników badań dotyczących transmisji treści patriotycznych w kulturze szkół polskich za granicą. Pierwsza część została poświęcona analizie danych dotyczących szkoły polskiej w Paryżu. W drugiej części analizowano przypadek ogólnokształcącej średniej szkoły z językiem polskim nauczania we Lwowie. Badaniom poddano elementy kultur szkół, które mają istotne znaczenie w procesie kształtowania postaw patriotycznych wśród uczniów. W tej części umieszczono również fragmenty wypowiedzi rozmówców, z którymi przeprowadzone zostały wywiady. Należeli do nich dyrektorzy szkół, kadra pedagogiczna, uczniowie, rodziny oraz przedstawiciele lokalnych zbiorowości polskich co wynikało z przyjętych założeń badawczych. Ostatni rozdział został poświęcony analizie zebranego materiału badawczego porównawczego. Przedstawiono w nim istotne podobieństwa i różnice w zakresie omawianego problemu, uwzględniono kontekst historyczny i dziedzictwa szkół polskich za granicą.

Analizując część empiryczną pracy można stwierdzić, że Autorce udało się z powodzeniem zrealizować cel badawczy oraz odpowiedzieć na postawione w pracy pytania badawcze i zweryfikować hipotezy. Kolejne rozdziały stanowią odpowiedzi na pytania badawcze zarówno w odniesieniu do elementów kultury szkoły w Paryżu jak i w Ukrainie.

Rozprawa stanowi wyczerpującą prezentację analizowanych i przyjętych w badaniach teorii, konstruktów teoretycznych. Zawiera szeroko zakrojoną problematykę badawczą oraz przeprowadzoną z powodzeniem analizę i interpretację obszernego materiału badawczego. Imponująca bibliografia wieńczy dzieło Autorki.

Reasumując: **pracę oceniam wysoko** zarówno w kontekście przedstawionych w niej założeń teoretycznych, jak i metodologicznych oraz warstwy empirycznej. Autorka bazuje nie tylko na wiedzy z zakresu nauk o wychowaniu ale czerpie z dorobku innych nauk. Uzupełnia lukę badawczą w naukach o wychowaniu wykorzystując kulturę edukacji do wyjaśniania wątków międzykulturowych. Autorka dysponuje solidnym warsztatem badawczym, który może z powodzeniem wykorzystywać w przyszłości. Uzyskane w toku badań wyniki są cenne zarówno dla teorii, jak i praktyki pedagogicznej i mogą z powodzeniem przyczynić się do wzrostu zainteresowania problematyką szkół polskich poza granicami kraju. Warto upowszechnić wyniki badań nie tylko wśród pedagogów, nauczycieli przedmiotów, edukacji przedszkolnej ale polityków, ambasadorów, organizatorów oświaty za granicą. Efekty pracy naukowej Pani mgr Kamili Gabrieli Kamińskiej wskazują na to, że staje się dojrzałym badaczem zjawisk edukacyjnych.

Konkluzja. Uwzględniając wszystkie aspekty opiniowanej pracy stwierdzam, że przedstawiona mi do recenzji praca Pan mgr Kamilę Gabrielę Kamińską w pełni odpowiada wymogom stawianym pracom doktorskim na podstawie art. 13 ust. 1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (tekst jednolity: Dz.U. z 2017 r., poz. 1789) oraz & 6 pkt. 3,4,5 i 6 Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz. U. z 2018 r. poz.261) i wnoszę o dopuszczenie Jej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Jednocześnie wnioskuję do Rady Naukowej Dyscypliny Pedagogika o wyróżnienie pracy ze względu na jej wysokie walory poznawcze i praktyczne podnoszone w recenzji, nowatorstwo podjętych zagadnień i podejścia badawczego.

Beata Przybrowska